

RUSYA'DA İSLAMOFOBİ

Mokhmad Akhiyadov

İNSAMER

İHH İNSANİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
IHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

Referans için: Akhiyadov, Mokhmad. "Rusya'da İslamofobi", İNSAMER, 25.06.2020.

 Analiz

Rusya'da sayıları 20 milyon civarında olan Müslümanların çoğu Kafkasya ve İdil-Ural bölgelerinde yaşamaktadır. Bu, toplam nüfusu 145 milyon olan Rusya'nın yaklaşık %14-15'inin Müslüman olduğu ve dolayısıyla Ortodoks Hristiyanlıktan sonra İslam'ın Rusya'da en yaygın ikinci din olduğu anlamına gelse de ülkede bu konuda ortak bir görüş bulunmamaktadır. Müslümanlar sayılarının toplam nüfusun %20-25 civarında olduğunu savunurken, bazı resmî makamlar bu sayıyı %10 civarında göstermektedir. Bu bağlamda 2019 yılında Rusya Müslümanları Ruhani İdaresi Başkanı Ravil Gaynutdin'in 15 yıl sonra Rusya'daki Müslümanların ülkenin toplam nüfusunun %30'unu oluşturacağını öne sürmesi, bazı tartışmaları tekrar gündeme getirmiştir: Dinî ve etnik açıdan bu kadar heterojen bir nüfus yapısına sahip olan Rusya'da İslamofobi var mıdır? Gayrimüslimlerin İslam'a bakışı

nedir? Rus medyası bu konuda nasıl bir rol üstlenmektedir? Bu yazı, yukarıdaki sorulara cevap bulmayı amaçlamaktadır.

Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin her fırsatta ülkesinde İslamofobi olmadığını, Müslümanlarla gayrimüslimlerin barış içinde yaşadığını savunmakta ve İslam'ın Rusya topraklarına Hristiyanlıktan önce ulaştığını söylemektedir. Ayrıca İslamofobi konusunu araştıran ve bu kavramın Avrupa merkezli olduğunu öne süren Rus uzmanlar da İslamofobiye ırkçılığın farklı bir versiyonu olarak değerlendirmektedir. Onlara göre, İslamofobiye sömürgeler döneminin bir ürünü ve aşırı sağ ideolojinin bir unsuru olarak kabul eden tüm teorik yapılar, Avrupa'daki durumu açıklamayı amaçlamakta ve buradaki Müslüman faktörünü öncelikle göç bağlamında ele almaktadır. Rusya'daki durumun çok farklı olduğunu söyleyen uzmanlar, söz konusu Batılı kavramların buraya uyarlanamayacağını, çünkü

İNSAMER
İHH İNSANİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
IHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

Rusya Müslümanlarının göçmen değil, aksine asırlardır Ruslarla bir arada yaşayan Rusya vatandaşları olduğunu belirtmektedirler.

Bu aşamada, aslında yukarıda bahsi geçen yaklaşımın “kelime oyunu” olmanın ötesine geçmediğini ve gerçekleri tam olarak yansıtmadığını söyleyenlerin sayısı da az değildir. Zira Rusya yönetimi bu tür tezler üreterek İslamofobiyi tamamen Batı dünyasına ait bir olgu gibi göstermeye çalışsa da birçok uzmanın üzerinde ittifak ettiği hususlardan biri, İslamofobinin Rus toplumunun da en büyük hastalıklarından biri olduğudur.

Tarihsel anlamda, modern dönem Rus siyasetçiler her ne kadar aksini savunmaya çalışsa da Rusya ile Müslümanların tarihi çok da barışık olmamıştır. Orta Çağ’dan itibaren başlayan gerilim hâli, Batılılarinki gibi “Haçlı” seferi boyutuna ulaşmamış olsa da Kafkasya ve Orta Asya’daki Müslüman toplumların sömürülmesi sürecinde ciddi çatışmalar yaşanmıştır. Akabinde, 20. yüzyılın başlarında, Rusya ve Müslüman ülkeler arasındaki çatışmalar hız kesmiş ancak bu defa da “zoraki ittifaklar” dönemi başlamıştır. Söz konusu dönemde Rus toplumunda hâkim görüş, İslam’ın diğer herhangi bir din veya ideoloji gibi, ekonomi ve siyasetten türetilmiş bir olgu olduğudur. Dolayısıyla 1980-1990’larda nüfuslarının büyük çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu federasyon bölgelerinde patlak vermeye başlayan çatışmalar, bahsi geçen hâkim görüşten yola çıkarak sosyoekonomik krizlerin bir sonucu olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Ancak burada şu soru akla gelmektedir; neden en büyük çatışmalar Müslümanların yaşadığı bölgelerde ortaya çıkmıştır?

Bu soru aslında İslamofobiye giden yolu açmıştır; çünkü İslamofobiye doğru ilk adım, Müslümanların yaşadığı bölgelerdeki

sosyoekonomik ve politik krizlerin, Müslüman toplumun kendine özgü özelliklerinin bir sonucu olarak görülmeye başlandığı andan itibaren atılmıştır. Müslümanları sürekli problem kaynağı olarak gören bu anlayış, bir süre sonra İslamofobik anlayışın tüm topluma sirayet etmesiyle sonuçlanmıştır.

Rus toplumunda İslam karşıtı duyguların oluşmasına yönelik ikinci önemli adım, “Vahabilik” kavramının Müslüman bölgelerinde meydana gelen çatışmalarla ilgili tartışmaların merkezine yerleştirilmesiyle atılmıştır. Böyle bir kavramın Rusya’nın resmî devlet söylemi yapılmasının arkasındaki asıl neden, Müslüman halkların içinde bulunduğu krizin asıl suçlusu olarak “kötü İslam” imajına duyulan ihtiyaçtır. Çünkü Rusya bu imajı kullanarak Müslüman halkların sosyopolitik hayatına yaptığı müdahaleleri haklı gösterebileceğini öngörmüştür.

Bununla birlikte Rusya’da Vahabilik kavramı çok geniş bir anlam taşımaktadır ve dolayısıyla

çeşitli şekillerde yorumlanmaktadır. Ancak en çok “köktencilik” anlamında kullanılmaktadır. Bu bağlamda Rusya’da, çeşitli bölgesel geleneklerle içi içe geçen İslam’a karşı çıkan herkes, Vahabi olarak tanımlanmaktadır. Bu insanların çoğu, İslam’ın sonradan dâhil edilen uygulamalardan arındırılmasını savunmaları nedeniyle de gerçekten köktendinciler olarak adlandırılabilirler, ancak Vahabi olarak adlandırılabilmeleri mümkün değildir.

“Kötü İslam” varsa, o zaman “iyi İslam” da olmalıdır. Artık geriye kalan tek şey ikisini birbirinden ayırmaktır. Bu amaçla da Rusya’da “geleneksel İslam” kavramı kullanıma dâhil edilmiştir. Dolayısıyla “iyi İslam” geleneksel İslam kavramıyla “kötü İslam” ise Vahabilik, köktencilik ve radikalizm gibi kavramlarla tanımlanmaya başlanmıştır. Rusya yönetimi

*Liberal-
kapitalist
ideolojiyi
savunan
Batıcı kesim,
İslam’ın
ve Batı
değerlerinin
tamamen
birbirine
zıt olgular
olduğunu öne
sürmektedir.*

en üst düzeyden Rusya’da köktenci İslam’ın yayılmasını önlemek için geleneksel İslam’ın desteklenmesi gerektiğine dair çağrılar yapmaktadır; çünkü İslam’ın bu suni sınıflandırmasına göre, geleneksel İslam Rus devletine sadık olan İslam’dır.

Rusya’da ideolojik sınırın ana çizgisi sosyalizm ile kapitalizm arasında veya farklı bir ifadeyle Avrasyacılık ile Batıcılık arasında bir yerden geçmektedir. Dolayısıyla bu ideolojik ayrımında siyasetçinin kendini nereye yerleştirdiğine bağlı olarak İslamofobi belirli bir şekil almaktadır. Örneğin, liberal-kapitalist ideolojiyi savunan Batıcı kesim, İslam’ın ve Batı değerlerinin tamamen birbirine zıt olgular olduğunu öne sürmektedir. Onlara göre “köktencilik” İslam’ın kökenlerine dönüş amacı, Batı’nın modernizasyon yolundaki ilerleyişiyle çelişmektedir. Aslında Batıcılar, İslam’ın Batı değerleriyle çeliştiğini iddia ederek İslam’ı sosyalizme yakın bir yere konumlandırmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda yakın bir zamana kadar, eşitlikçi ve kolektivist doğası nedeniyle İslam’ın sosyalizmin unsurlarını içerdiği fikri Rus kamuoyunda çok yaygındı.

Diğer taraftan bazı Rus sosyalistler ve Avrasyacılar arasında, “köktenci” İslam’ın doğrudan veya Müslüman dünyasındaki müttefikleri aracılığıyla Batı tarafından desteklenen bir politik hareket olduğu yönünde hâkim bir görüş vardır. Onlara göre Vahabiliğin bazı Sovyet sonrası ülkelerde oldukça başarılı bir şekilde kök salmasının arkasında birkaç faktör bulunmaktadır. Birincisi, Vahabilere ABD’nin stratejik müttefiki olan Suudi Arabistan tarafından mali desteğin sağlanmasıdır. Bir diğer önemli nokta, Vahabiliğin ABD tarafından oynanan stratejik bir kart olmasıdır.

Bu görüşün savunucuları, genellikle, köktenci İslam’ı bağımsız bir ideolojik ve sosyal bir hareket olarak görmeyi reddetmektedir.

Peki, 1990’ların başında iktidara gelen ve günümüzde hâlâ iktidarda olan Batı düşüncesine sahip Rus yönetici sınıfın İslam’a ve Müslümanlara karşı tutumu nedir? Liberalizmin doğasında var olan çok kültürlülük ve hoşgörü fikirlerinin hiçbir fobiyi içermemesi gerekse de pratikte Rusya’da bu ilkelerin hiçbirinin uygulanmadığı görülmektedir. Çünkü Müslümanların inancında var olan Kur’an ve sünnete uyma ilkesi, bireysel özgürlüğü yücelten liberal düşünceyle temelde çelişmektedir. Batı geleneğinin takipçileri olan Rus yönetici sınıf, politik bir ideoloji olarak İslam’ın etkisini en aza indirmek için mevcut bütün araçları kullanmaktadır.

*Her ne kadar
Rus devleti
resmî söylem
olarak dinler
arası uyumdan
bahsetse de
Rusya’da
da kamusal
alandaki
İslamofobiden
kaynaklanan
çeşitli
sorunlar
geçerlidir.*

Buna karşın yüksek bürokrasi sınıfının resmî söylemi, Rusya’nın çok uluslu ve çok dinli yapısı yanı sıra Rusya’daki farklı kültür temsilcilerinin barış içinde bir arada yaşamalarının “eşsiz deneyimi” üzerine inşa edilmektedir. Bu bağlamda Rusya, İslam dünyasıyla geleneksel bağlarla iç içe geçmiş ve hatta Müslüman dünyanın “organik bir parçasını” oluşturan bir ülke olarak tasvir edilmeye çalışılmaktadır.

Sistem içinde bulunmayan muhaliflere gelince; onlar kendilerini ana akımdan bağımsız görerek Müslümanlara yönelik daha sert söylemler kullanabilmektedir. Bu tutum yalnızca Rus halkını periyodik olarak “İslam’ın genişlemesi” ve “Rus topraklarının Müslümanlar tarafından istilası” ile korkutan aşırı milliyetçiler için değil, aynı zamanda mümkün olan en geniş toplumsal desteği kazanmaya çalışan liberal Aleksey Navalny gibi isimler için de geçerlidir.

Diğer bir kesim ise medyaya erişimi olan ve böylece insanların düşüncelerini etkileme gücünü elinde tutan gazeteciler, yazarlar, uzmanlar ve tanınmış bilim insanlarından oluşan “kanaat önderleridir”. Bu insanlar, aynı siyasi görüşlere sahip olmasalar da “medeniyetler çatışması” düşüncesi üzerinde birleşmektedirler. Bir diğer ifadeyle İslam ile Hristiyan dünyaları arasındaki farklılıklardan yola çıkarak Müslümanları âdeta düşman olarak resmetmektedirler. Mesela gazeteci Aleksandr Kots, Komsomolskaya Pravda gazetesinde yayımlanan yazılarında, başkentin yakında İslam şeriatına göre yetişen bir neslin yaşadığı bir Müslüman gettoya dönüşeceğini öngörmektedir. Milliyetçi aktivist Konstantin Duşenov da Rusya’daki “İslam genişlemesini” konu edinen çalışmalar yayımlamaktadır. Diğer bir örnek ise gazeteci Yuliya Latınina’dır. Latınina, her terör eyleminden sonra barışçıl İslam’ı suçlamanın aslında bir suç olduğunu söyleyen Avrupalı siyasetçileri sert bir dille eleştirmekte ve Trump’ın İslam ülkelerinden gelen göçmenler için ABD’ye girişin kapatılması gerektiği konusundaki açıklamalarını da desteklemektedir.

Her ne kadar Rus devleti resmî söylem olarak dinler arası uyumdan bahsetse de Rusya’da da kamusal alanda -Batı ülkelerindekine benzer şekilde- İslamofobiden kaynaklanan çeşitli sorunlar geçerlidir. Bu bağlamda zaman zaman Rusya’da da cami projelerine karşı tepkiler verilmektedir. Örneğin, Moskova’nın Tekstilşiki (2010) ve Mitino (2012) ilçeleri sakinleri, cami yapılmasına karşı aktif protestolar düzenleyince şehir yetkilileri Müslümanların taleplerini geri çevirmiştir. Nüfusu yaklaşık 13 milyon olan Moskova’da 3 milyon civarında Müslüman yaşamaktadır. Ancak beş sinagogun ve 1.100 Ortodoks kilisesinin bulunduğu şehirde sadece dört büyük cami vardır.

Rusya’da her alanda açık bir şekilde var olan İslamofobinin gündelik hayata yansımaması ve Müslümanlar tarafından hissedilmemesi elbette ki mümkün değildir. İş başvurusundan tutun toplu taşıma kullanımına kadar Rusya Müslümanları

her alanda İslamofobik davranışlara maruz kalmaktadır. Örneğin, Moskova merkezli Yahudi Müzesi ve Hoşgörü Merkezi isimli bir kurumun Haziran 2020’de verdiği bir garson iş ilanında “Slav görünümlü Rusya vatandaşı” şartı arandığı yazmaktadır. Rusya’nın büyük şehirlerinde Müslüman kökenli insanların sürekli İslamofobi veya yabancı düşmanlığı ile karşılaştığı diğer bir durum ise, ev kiralama sürecidir. Ev sahipleri ilanlarında açık bir şekilde “Kafkasya kökenli” veya “Slav olamayan” insanlara ev kiralamadıklarını yazmaktadır.

Rus medyasında dikkat çeken bir diğer husus ise, herhangi bir suç işleyen bir Müslüman hakkında haber yapılırken genellikle onun milliyetinin öne çıkartılmasıdır; ancak buna karşın başarılı bir işe imza atan Müslümanlar “Rusyalı” olarak tanıtılmaktadır. Mesela 2020 yılı başında Fransa’da bir apartmanda çıkan yangından yaşlı bir adamı kurtaran Çeçen genç hakkında haber yapan Rus medyası, söz konusu genci Rus vatandaşı olarak tanıtırken, bu olay üzerinden uzun zaman geçmeden yine Fransa’da uyuşturucu satıcılarıyla kavgaya karışan Çeçen gençleri “Çeçen” olarak tanıtılmıştır.

Rus Medyası ve İslamofobi

Rusya’daki dinler arası ve etnik gruplar arası ilişkilerin durumu, İslam’ın Rus toplumuna nasıl sunulduğuna bağlıdır. Bu konuda en önemli rolü medya üstlenmektedir. Çünkü Rusların çoğunluğunun İslam hakkındaki görüşleri medyadan edindikleri bilgiler üzerine şekillenmektedir. Bu bağlamda günümüz Rus medyasının Müslümanların imajını bilinçli bir şekilde çarpıtarak sunduğu görülmektedir.

2018 yılında Rusya’nın altı federal gazetesinde (Nezavisimaya Gazeta, Kommersant, Moskovsky Komsomolets, Komsomolskaya Pravda, Rossiyskaya Gazeta ve Novaya Gazeta) 2010 ile 2018 yılları arasında yayımlanan ve içinde “İslam” ve “Müslüman” kavramlarının geçtiği 20.699 makale seçilerek bir İslamofobi araştırması yapılmıştır. Araştırmanın asıl amacı, seçilen makalelerde söz konu kavramların hangi çerçevede kullanıldığını ortaya çıkartmaktır.

Araştırmanın sonucuna göre Rusya’da İslam ve Müslüman kavramları yanında en çok “radikal” ifadesinin kullanıldığı tespit edilmiştir. İkinci sırada ise “geleneksel İslam” kavramı gelmektedir. Radikal İslam kavramı Kuzey Kafkasya başta olmak üzere dünyadaki çeşitli çalkantılı bölgelerdeki durumu tasvir etmek için kullanılmaktadır. Geleneksel İslam kavramı ise daha çok Rus devletine sadık olan “ılımlı” İslam için kullanılmaktadır. Farklı bir ifadeyle kötü olan her şey radikal İslam’dan kaynaklanırken, iyi olan her şey de geleneksel İslam’ın başarısı olarak gösterilmektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere, Rus medyası aslında ülke yönetici sınıfının benimsediği politikayla birebir örtüşen bir çizgi izlemektedir.

Söz konusu araştırmanın sonuçlarına göre Rus gazetelerinde yer alan Müslümanlarla ilgili makalelerde en çok “ibadet etmek”, “öldürmek” ve “yaşamak” gibi fiiller kullanılmıştır. Bununla birlikte basının okuyucusunu Müslümanlarla ilgili istatistiksel verilerle etkilemeye çalıştığı da anlaşılmaktadır. Bu bağlamda basın, Müslümanlardan bahsederken genellikle “milyonlarca” veya “on binlerce” gibi sözcükleri kullanmaya çalışmaktadır. Bunun amacı, sıradan Rus vatandaşlarında “çok hızlı bir şekilde yayılan İslam” korkusunu uyandırmaktır.

Müslümanları konu edinen Rus medyasında en çok dikkat çeken diğer bir kavram ise “İslami edebiyat”tır. Gazetelerde İslami edebiyat neredeyse her zaman “yasak” olan ya da bireyleri terör gruplarına katılmayı teşvik eden bir edebiyat olarak tasvir edilmektedir.

Bununla birlikte belirtmek gerekir ki, 21. yüzyılın başında Rusya’da İslamofobinin yayılmasını

sağlayan en önemli faktörlerden biri Rus sinemasıdır. 2000’lerin başlarından itibaren Rus sinemasında yeni bir karakter ortaya çıkmaya başlamıştır. Söz konusu bu karakter, “Çeçen ayrılıkçılarıyla” ve dünyanın dört bir yanından onların yardımına gelen Müslüman kökenli “uluslararası teröristlerle” mücadele eden “kahraman Rus askeri”dir. Bu bağlamda, nasıl ki 11 Eylül olayı Batı ülkelerinde İslamofobinin dozunu artıran bir gelişme olduysa, buna benzer bir şekilde İkinci Çeçen-Rus Savaşı da Rusya’daki İslamofobinin yaygınlaşmasında bir dönüm noktası olmuştur.

Özetle, Rus basını ve sineması bir taraftan Rusya kamuoyunda zaten var olan İslamofobik yaklaşımı yansıtırken, aynı zamanda insanların bu konudaki bilincini de etkilemektedir.

Sonuç olarak, Rus devletinin resmî söylemi temelinde İslamofobinin Batı dünyasına

ait bir olgu olduğu düşüncesi yatmaktadır. En temel iddiası ise Müslüman unsurunun Batı dünyasında göç çerçevesinde değerlendirildiği, Rusya’da ise yerli unsur olarak kabul edildiğidir. Ne var ki bu düşünceler söylemin ötesine geçememektedir. Tabii ki Rusya’da, bazı Avrupa ülkelerinde olduğu gibi ana gündemi İslam karşıtlığı olan aşırı sağ partilerin ortaya çıkması düşünülemez; ancak bu, Rus toplumunda İslamofobinin olmadığı anlamına gelmemektedir. Rus toplumunda İslamofobinin en açık şekilde görüldüğü alan ise medyadır. Medya bir taraftan Rus toplumunda var olan İslamofobik düşünceleri yansıtırken diğer taraftan da bu düşünceleri körükleyen bir araç vazifesi görmektedir.

Rus basını ve sineması bir taraftan Rusya kamuoyunda zaten var olan İslamofobik yaklaşımı yansıtırken, aynı zamanda insanların bu konudaki bilincini de etkilemektedir.